

EMILIA PANKANIN

UNIwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Polska

E-MAIL: PANKANINE@UMK.PL

ORCID: 0000-0002-0718-5138

Wokół twórczości Panajotisa Kondylisa Komentarz uczestnika konferencji „Narody i państwa w świecie współczesnym: dziedzictwo, konflikty, wyzwania”, Wyższa Szkoła Gospodarki w Bydgoszczy, 13–14 października 2022 roku

W dniach 13–14 października 2022 roku odbyła się konferencja pt. „Narody i państwa w świecie współczesnym: dziedzictwo, konflikty, wyzwania” zorganizowana przez Wyższą Szkołę Gospodarki w Bydgoszczy. Hybrydowy charakter wydarzenia umożliwił udział tym uczestnikom z zagranicy, którzy nie mogli przybyć osobiście. Zapraszając do refleksji podjętej kilkanaście lat temu, której efektem była publikacja *Narody w Europie. Tożsamość i wzajemne postrzeganie*, organizatorzy podkreślili ważność i aktualność problematyki państwa i tożsamości narodowej.

Warto na wstępie zauważyć, że aż jedna piąta wystąpień jednoznacznie nawiązywała do wielkiego myśliciela Panajotisa Kondylisa, a ożywione dyskusje nad jego myślą były prowadzone także w kularach. Uczestników konferencji mógł zastanawiać aż tak duży udział referatów poświęconych Kon-

dylisowi, ponieważ jej tytuł z pewnością tego nie sugerował. Wyjaśnienia takiego stanu rzeczy należy szukać w dotychczasowej współpracy naukowej Lecha Zielińskiego, kierownika Interdyscyplinarnego Zespołu Badań nad Myślą Panajotisa Kondylisa, i obecnego rektora WSG Marka Chamota. W tym miejscu należy wspomnieć przede wszystkim o dwóch konferencjach naukowych poświęconych Kondylisowi zorganizowanych w 2011 i 2012 roku w WSG. Pierwsza z nich nosiła tytuł „Kultura – Filozofia – Polityka – pro memoria Panajotis Kondylis”, druga zaś „Kultura, historia, konflikt. Filozoficzne, antropologiczne i polityczne aspekty myśli Panajotisa Kondylisa”. W opinii Marka Chamota organizacja konferencji z 2011 roku była znaczącym wyróżnieniem dla WSG, ponieważ stanowiła okazję do przedstawienia nieznaną jeszcze wówczas w Polsce twórczości Kondylisa. Nieco bardziej krytyczny pogląd w tej kwestii prezentuje Lech Zieliński. Wskazuje on wprawdzie na jej międzynarodowy wymiar oraz zaproszenie badaczy znających Kondylisa (Dietrich Harth, Ulrich Frösche, Andreas Cser, Falk Horst, Anna Lazau i Gisela Horst), lecz zauważa jednocześnie, że wygłoszone referaty nie zostały opublikowane, a część z nich nie była bezpośrednio związana z myślą Kondylisa¹. Ówczesna konferencja stanowiła zatem na gruncie polskim jedynie asumpt do dalszych spotkań i dyskusji wokół twórczości myśliciela. Wśród ostatnich najważniejszych publikacji poświęconych filozofii Kondylisa należy wymienić książkę *Panajotis Kondylis. Życie – twórczość – recepcja*² wydaną w 2022 roku w Wydawnictwie Uczelnianym WSG. Biorąc pod uwagę wymienione aspekty – osobę współorganizatora i jego zainteresowania naukowe, jak również wcześniejszą aktywność naukową WSG – nie może zaskakiwać tak duże zainteresowanie Kondylisem na październikowej konferencji. Zanim wrócimy do zasygnalizowanego wątku, wskażmy, czego dotyczyły pozostałe wystąpienia.

Obrady odbyły się w siedmiu sesjach. W ramach pierwszej z nich referaty wygłosili: Roman Bäcker z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika (*Narody a imperia w XXI wieku*), Marek Chamot (*Tożsamość i stereotypy naro-*

¹ Falk Horst, Konstantin Verykios, Lech Zieliński, „Obserwacja rzeczywistości a tworzenie teorii w myśli Panajotisa Kondylisa”, *Studia z Historii Filozofii* 3(2) (2015): 81.

² Lech Zieliński, Tomasz Waszak, Marek Chamot, Filip Olkiewicz (red.), *Panajotis Kondylis. Życie – twórczość – recepcja* (Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane WSG, 2022).

dowe. Wyniki konferencji bydgoskiej z 2007 roku z dzisiejszej perspektywy) oraz Ryszard Mordarski z Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy (*Państwa narodowe – współczesne wyzwania i zagrożenia*). W drugiej sesji referowali Ryszard Polak z Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie (*Aktualność nauki Feliksa Konecznego o narodzie i państwie*) oraz Mirosław Matyja z Selinus University w Bolonii (*Dylematy współczesnych demokracji*). W trzeciej sesji uczestnicy wysłuchali wystąpień Jerzego Telaka, Vasyla Popowicza i Oksany Telak z Wyższej Szkoły Edukacji w Sporcie (*Migracja w warunkach wojny, współczesne dylematy i wyzwania*), Lecha Zielińskiego (*Prognoza polityczno-społeczny rozwoju świata po zimnej wojnie Panajotisa Kondylisa w świetle kluczowych wydarzeń ostatniej dekady*) i Filipa Olkiewicza z UMK (*Ideologizacja współczesnej polityki narodowej. Casus Grecji oczyma Panajotisa Kondylisa*). Po przerwie wystąpili zagraniczni prelegenci – Falk Horst z Freundeskreis Panajotis Kondylis (*Zum Problem der Staatenbildung als Voraussetzung eines soliden Staates*) i Fotis Dimitriou z Karlsruher Institut für Technologie (*Kondylis' Überlegungen zur Entstehung des Staates*). Drugiego dnia obrady rozpoczęły się referatem Grzegorza Górskiego z Akademii Jagiellońskiej w Toruniu (*Prawno-ustrojowe przemiany w Europie Środkowo-Wschodniej w XX wieku – brzemię czy wartość?*). Następnie referowali badacze z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego – Arkadiusz Jabłoński (*Socjologiczno-systemowy ogląd narodów i państw w świecie współczesnym*) i Wanda Bajor (*Polscy prekursorzy prawa narodów „ius gentium”*), a sesję zamknął Stanisław Kowalik z WSG (*Narodowy świat – imperialny świat – globalny świat. Dokąd zmierzamy?*). Uczestnicy wysłuchali też wykładów Piotra Kochanka z KUL (*Ruś jako hyperborejska Północ*), Olhi Illyash z WSG (*The social risks of the Russian hybrid aggression in Ukraine*) i Patryka Głowackiego z UMK (*Czy liczba konfliktów na świecie będzie rosnąć? Uwagi na marginesie konfliktu w Ukrainie*). W ostatniej sesji wystąpili: Maciej Chlewicki z UKW (*Kosmopolita i obywatel. Podstawy i perspektywy idei tożsamości narodowej w kulturze globalizacji*), Tomasz Bugaj z Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach (*„Chcesz się nie bać władzy? Postępuj dobrze”. Międzynarodowa wspólnota religijna wobec kwestii państwowych i narodowych*), Piotr Wojda z Uniwersytetu SWPS w Warszawie (*Język migrowy a tożsamość – problemy identyfikacji etnicznej*) i Grzegorz Błahut z UŚ

w Katowicach (*Postrzeżenie odmiennych narodowości przez młodzież szkolną – problemy i wyzwania edukacyjne*).

Bezpośrednio twórczością Kondylisa zajęli się Lech Zieliński, Filip Olkiewicz, Patryk Głowacki, Falk Horst i Fotis Dimitriou. Wybrzmiały ważne i aktualne przemyślenia oraz trafne prognozy Kondylisa na XX i XXI wiek. Zieliński, odnosząc swoje rozważania do dwóch publikacji – *Planetarische Politik nach dem Kalten Krieg*³ i niewydanej dotychczas w języku polskim *Das Politische im 20. Jahrhundert. Von den Utopien zur Globalisierung*⁴, skonfrontował prognozy Kondylisa na XXI wiek z obecną sytuacją społeczną i polityczną na świecie w obliczu konfliktów w Afganistanie, Syrii i Ukrainie. We wstępnej części wystąpienia wspominał, że myśl Kondylisa ukształtowała filozofia klasyczna, elementy myśli Marksa, Tukidydesa i Machiavellego. Podkreślił, że uczony odnosił się krytycznie do poglądów innych filozofów. Kondylis uważał, że współczesny mu dwubiegunowy układ sił na świecie ulegnie przesunięciu w kierunku jednego supermocarstwa (USA) i kilku państw o charakterze mocarstw regionalnych. Dostrzegł ponadto słabnącą rolę Europy i Unii Europejskiej. Prognozował, że rosnąca liczba konfliktów na świecie będzie wynikiem starć interesów państw aspirujących do rangi mocarstw regionalnych. W wyniku zmiany układu sił demokratyzacji ulegnie proces zbrojenia państw, czego przykładem jest, jak zauważył referent, wsparcie zbrojne Ukrainy przez świat zachodni w wojnie z Rosją.

Olkiewicz skonfrontował spostrzeżenia Kondylisa na temat współczesnej mu Grecji z własnymi obserwacjami dotyczącymi obecnej sytuacji Polski. Podkreślił, że Kondylisowi bliskie było podejście deskryptywne, wolne od wartościowania, stąd krytyce poddawał odbiegające od rzeczywistości ideologie. We wstępnej części wystąpienia referent przedstawił sylwetkę greckiego uczonego – historyka, socjologa, politologa, historyka idei, filozofa, obserwatora spraw ludzkich. Kondylis był bowiem człowiekiem niezwykłym, przekraczającym wąskie ramy dyscyplin, uznającym nazewnictwo za kwestię drugorzędną. Prelegent scharakteryzował następnie wybrane źródła inspiracji greckiego

³ Panajotis Kondylis, *Polityka światowa po zimnej wojnie* (Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2019).

⁴ Panajotis Kondylis, *Das Politische im 20. Jahrhundert. Von den Utopien zur Globalisierung* (Heidelberg: Manutius Verlag, 2001).

filozofa oraz podkreślił kluczowe elementy jego myśli (krytyka ideologii, nihilizm etyczny, deskryptywne myślenie wolne od wartościowania, polemiczny charakter pojęć politycznych). Następnie przedstawił stereotypowy obraz Grecji jako państwa, w którym narodziły się demokracja i filozofia, państwa nowożytnego, oświeczonej monarchii absolutnej, parlamentaryzmu, powszechnych wyborów, gospodarki kapitalistycznej, by w kolejnej części wystąpienia, w sposób bliski Kondylisowi, skonfrontować te wyobrażenia na temat Grecji z realiami. Prelegent dostrzegł liczne cechy wspólne Grecji i Polski, przywołując następujące analogie: brzemień historii (złoty wiek, parlamentaryzm szlachecki, wolność religijną, zabory, agrarny charakter gospodarki, niski stopień uprzemysłowienia, późny akces do gospodarki kapitalistycznej), przekonanie o słuszności jako kryterium oceny interesów politycznych, ważne miejsce Kościoła na arenie politycznej, pomost między Wschodem a Zachodem, sytuację geopolityczną, podziały polityczne, prowincjonalizm i myślenie życzeniowe.

Horst w tłumaczonym konsekwentnie wystąpieniu przedstawił przemyslenia Kondylisa na temat relacji między konserwatyżmem a powstawaniem państw narodowych. Prelegent na wstępie zwrócił uwagę, że książka *Konservativismus. Geschichtlicher Gehalt und Untergang* odniosła sukces wydawniczy i od kilku lat była właściwie nie do zdobycia, więc z radością poinformował o jej wznowieniu. Przechodząc do sedna wykładu, zauważył, że zdaniem Kondylisa zmierzch konserwatyżmu nastąpił wraz z rosnącą rolą mieszczaństwa i rozwojem gospodarczym, czego konsekwencją były: wzrost demograficzny na świecie, narodziny gospodarki konsumpcyjnej i przekształcanie się społeczeństwa w kierunku społeczeństwa masowego. Referent podkreślił za Kondylisem, że polityczne hasła i walki ideologiczne są często bezprzedmiotowe, ponieważ nie odnoszą się do rzeczywistej sytuacji społecznej. Kondylis był przekonany, że polemiczna natura człowieka prowadzi go do dążenia do władzy i wpływów, co udaje się jednak nielicznym. Prelegent posłużył się przykładem Marcina Lutera, który wyrażając poglądy uznawane w czasach mu współczesnych za kontrowersyjne, próbował przeciwstawić się ówczesnemu porządkowi w Kościele.

Dimitriou przedstawił syntezę poglądów greckiego filozofa na funkcjonowanie państwa i społeczeństwa. Prelegent na wstępie zaznaczył, że swoje rozważania opiera na obszernym materiale badawczym czterech tysięcy

fiszek, które miały stanowić podstawę do zredagowania drugiego i trzeciego tomu dzieła życia Panajotisa Kondylisa – *Ontologii społecznej*. Należy w tym miejscu wspomnieć, że Dimitriou samodzielnie opracował wspomniane fiszki, a ich publikacja jest zapowiedziana na bieżący rok. W swoim wystąpieniu Dimitriou zauważył, że zdaniem Kondylisa stałą antropologiczną jest wola przeżycia jednostki, a jej wyrazem działanie na rzecz ogółu. Dobru wspólnemu ma także służyć rozwiązywanie konfliktów. Zmianie podlegają natomiast programy polityczne, a by osiągnąć sukces, należy działać dla dobra grupy. Dimitriou wspomniał ponadto, że we współczesnym społeczeństwie nadmiaru funkcjonowanie państwa nie zależy od podziału na klasy społeczne, lecz opiera się na organizacji władzy, do czego niezbędne są zasoby ekonomiczne.

Głowacki wyszedł od krótkiej prezentacji sylwetki uczonego i wspomniał, że swoje rozważania opiera na książce *Planetarische Politik nach dem Kalten Krieg*. Następnie przedstawił cechy konstytutywne metody badawczej Kondylisa: deskryptywizm, odkrywanie polemicznego charakteru rzeczywistości, interdyscyplinarność i posługiwanie się kategorią wróg–przyjaciel. Podjął tym samym refleksję nad istotą konfliktu i w sposób bliski Kondylisowi odniósł się do danych empirycznych potwierdzających wzrost liczby konfliktów na świecie. Wskazał również na przejście od dwubiegunowego do wielobiegunowego świata, w którym zacierają się granice między technologią cywilną a wojskową, a dostęp do środków prowadzenia wojny ulega demokratyzacji.

Konferencja okazała się doskonałą płaszczyzną wymiany poglądów naukowych na temat narodów i państw w obliczu trwającej w Ukrainie wojny. W problematykę zaproponowaną przez organizatorów doskonale wpisały się wciąż aktualne spostrzeżenia Kondylisa. Ponieważ wiele tekstów filozofa nie doczekało się jeszcze przekładu na język polski, prelegenci korzystali głównie z jego niemieckojęzycznych lub greckojęzycznych dzieł. Można jednak żywić nadzieję, że dzięki systematycznym przekładom na język polski recepcja twórczości Kondylisa ulegnie poprawie. W ubiegłym roku opublikowano bowiem już trzeci tom z serii „Scripta Kondyliana” zatytułowany *Marks a grecka tradycja antyczna. Dwie rozprawy*⁵, a na obecny rok zapowiedziano kolejny.

⁵ Panajotis Kondylis, *Marks a grecka tradycja antyczna. Dwie rozprawy* (Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2022).

Bibliografia

- Horst Falk, Konstantin Verykios, Lech Zieliński. 2015. „Obserwacja rzeczywistości a tworzenie teorii w myśli Panajotisa Kondylisa”. *Studia z Historii Filozofii* 3(2): 79–92.
- Kondylis Panajotis. 2001. *Das Politische im 20. Jahrhundert. Von den Utopien zur Globalisierung*. Heidelberg: Manutius Verlag.
- Kondylis Panajotis. 2019. *Polityka światowa po zimnej wojnie*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Kondylis Panajotis. 2022. *Marks a grecka tradycja antyczna. Dwie rozprawy*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Kondylis Panajotis. 2023. *Konservativismus. Geschichtlicher Gehalt und Untergang*. Berlin: Matthes und Seitz.
- Zieliński Lech, Tomasz Waszak, Marek Chamot, Filip Olkiewicz (red.). 2022. *Panajotis Kondylis. Życie – twórczość – recepcja*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane WSG.